

ОРГАНИЗАЦИЯ НА ХУДОЖЕСТВЕНАТА РЕЧ

- *проза, стих, стихова организация*
- *тропи*
- *фигури*

ПРОЗА

Прозата е литературна форма на изказ, отличаваща се от другите форми (поезия) с липсата на модели за оформление на текста.

При прозата няма нужда от използване на строфи, рими, алитерация и други творчески похвати, поради което се доближава до говоримата реч. Макар че в прозата се създават много литературни произведения, нейната функция е предимно информативна, поради което е основна в научната, институционалната и публицистичната сфера на общуване.

МЕРЕНА РЕЧ

АРХИТЕКТОНИКА – единството от художествени техники, постигащи хармоничността на текста (предимно на поетическия като най-“направен”). Най-важните понятия, обясняващи поетическото като единство на смисъл и начин на изразяването му са:

СТИХ – редът в поетическия текст, най-малката единица завършен смисъл.

СТРОФА – два или повече стиха, свързани като изказване на някакво състояние, картина, преживяност, мисъл – като една от подтемите на поетическия текст. В астрофичните текстове отделните смислови цялости се обособяват в различни по големина и структура фрагменти (части от цялото с относителна самостоятелност в него).

РИМА – съзвучие в края на два или повече близки стиха (един от видовете повторителност в поетическия текст) - създава се чрез еднаквостта или близостта в произнасянето на краестишията и мястото на ударението в тях.

Според мястото на римуваните стихове, римата може да е:

- ✓ **съседна** - *Ти ли си, мале, тъй жално пела,
ти ли си мене три годин клела”;*
- ✓ **кръстосана** - *Тежко, брате, се живее
между глупци неразбрани!
Душата ми в огън тлее,
сърцето ми – в люти рани. ;*
- ✓ **обхватна** - *Сърцето ми е стон. Сърцето ми е зов,
защото аз съм птица устрелена –
на смърт е моята душа ранена,
на смърт ранена от любов.*

Според мястото на ударенията в римуваните думи римите са:

- ✓ **мъжки** – ударението е на последната сричка (зов-любов);
- ✓ **женски** – ударението е на предпоследната сричка (пела-клела);
- ✓ **дактилни** – ударението е на пред-предпоследната сричка (есенни-песенни)

СТИХОСЛОЖЕНИЕ – построяването на стиха като дължина и ритъм. В поезията ни преобладават два основни типа стихосложение – **силабическо и силаботоническо**:

Силабическото стихосложение е унаследено в литературата от фолклора и се определя от равния брой срички (силаба – сричка) в стиховете, както и от мястото на паузата (цезурата) в тях. Използва го най-вече Ботев, за да приближи звученето на творбите си към песента – един от най-значимите образи в поезията му.

Най-употребяваните от него силабични размери са:

- ✓ десетсричник (5+5) - *Ти-ли-си-ма-ле // тъй-жал-но-пе-ла*
- ✓ осемсричник (4+4) - *Теж-ко-бра-те // се-жи-ве-е*
- ✓ осемсричник (5+3) - *Я-на-дуй-дя-до // ка-ва-ла*

Силаботоническото стихосложение е вече чисто литературно явление и обвързва броя на сричките (вече не е задължително да е еднакъв, но обикновено е кратен) с мястото на ударенията (тоника – ударение, акцент) в стиха.

Силаботоническите размери се обособяват в две групи – двусрични и трисрични. Двусричните са ямб и хорей, а трисричните – дактил, амфибрахий и анапест. Една двусрична или трисрична група се нарича “стъпка”:

- ✓ **ямб** – ударени са само четни срички в стиха (_ /):

Ста-ни, ста-ни, ю-нак Бал-кан-ски

- ✓ **хорей** – ударени са само нечетни срички в стиха (/ _):

Глъх-нат сгра-ди-те зло-ве-що гле-да вся-ка

(както се вижда във втория пример, не всяко възможно място на удареност е оползотворено – тези стъпки, които остават без ударение, се наричат перихий)

- ✓ **дактил** – ритмическата последователност в стъпката е “ударена и две неударени срички” (/ _ _):

Пом-ниш ли, пом-ниш ли ти-хи-я двор

- ✓ **амфибрахий** – ритмическата последователност е “неударена, ударена, неударена сричка” (_ / _):

Вър-вя край смъл-ча-ни-те хи-жи

- ✓ **анапест** – ритмическата последователност е “две неударени, ударена сричка” (_ _ /):

Аз не зна-я за-що съм на тоз свят ро-ден

АНАФОРА – повторение на дума или израз в началото на няколко последователни стиха, чрез което се градира емоцията и се акцентува обектът, към когото се отнася повторението :

Кой не знай Чавдар войвода,

Кой не е слушал за него...

(“Хайдутини”, Ботев)

СИНТАКТИЧЕН ПАРАЛЕЛИЗЪМ – няколко последователни стиха с един и същ синтактичен строеж, който допълнително ритмизира строфата и градира чувството:

Берете цветя в градина,

късайте бръшлян и здравец,

*плетете венци и китки
да кичим глави и пушки.*

(“На прощаване”, Ботев)

ОБРАЗЕН ПАРАЛЕЛИЗЪМ – оглеждане, синонимизиране на природно и човешко състояние (среща се и в епическите текстове):

*И все по-зловещо небето тъмнее,
и все по се мръщи студената нощ,
и все по-горещо дружината пее,
а буря приглася с нечувана мощ...*

(“Арменци”, Яворов)

ТРОПИ

Тропи – думи и изрази с преносно значение. Чрез тях се провокира въображението на читателя и се разширява хоризонта на художествените значения на образите. Основните видове тропи са:

Метафора – пренасяне на качества от един предмет или явление върху друг въз основа на някакво сходство или асоциативна връзка:

*Над сънния Люлин, прибулен
с воала на здрач тъмносин...*

(“Жълтата гостенка”, Смирненски)

Алегория – при този вид метафора отвлечено понятие за нравствено качество на човек се изразява чрез предмет, явление или животно. Тя може да се създаде само в завършен текст за разлика от олицетворението, което може да бъде в отделно изречение или в част от текст.

*И тръгна стадо с агнета дребни,
върви и крета от път убито,
та всичко младо под нож да легне...*

(“Гергьовден”, Ботев)

Метонимия – назоваване на предмет или явление с името на друго въз основа на някаква физическа връзка между тях. Метонимията се различава от метафората по това, че образността ѝ произлиза не от съпоставяне на предметите по сходство, а от преименуването им във връзка с близки признаци.

*нашите герои, като скали твърди,
желязото срещат с железни си гърди...*

(“Опълченците на Шипка”, Вазов)

Този пример присъстваше в теста на пробните матури, защото в него се срещат три вида художествени техники за създаване на образ – сравнението “като скали твърди”, метонимията “желязото” (вместо “куршумите”), метафората “железни гърди”

Синекдоха – представяне на цялото чрез част от него:

*...да гледам турчин, че бесней
над бащино ми огнище...*

(“На прощаване”, Ботев)

Олицетворение – прехвърляне на качества от одушевени към неодушевени предмети; това е един от най-старите похвати в поезията, произлизащ от антропоморфното наивно обяснение на природата.

Зимата пее свойта зла песен...

(“Обесването на Васил Левски”, Ботев)

Антономасия – физически и нравствени качества на предмета на речта се назовават със собственото име на носител на такива качества:

- ✓ на литературен герой (*Хамлет – нерешителност, Плюшкин – скъперничество, Тарюф – лицемерие, Отело – ревност, Квзимодо – външна уродливост и грозота, но душевна красота*)
- ✓ на митологичен образ (*Зевс – власт, Херкулес – сила*)
- ✓ на историческа личност (*Цезар – користолюбие, Рокфелер – пари*)

Евфемизъм – буквално означава „говоря вежливо“; разновидност на перифразата, в която се заменят едни думи с други, с цел да се смекчи неприятното въздействие върху слушателя.

Сравнение – съпоставят се два предмета по общ за тях признак, с цел да се създаде образна характеристика на един от тях; двете части на сравнението се свързват с: както, сякаш, подобен на, приличен на и т.н.

Епитет – чрез него се назовават съществени признаци на предмет или действие, с цел да се даде емоционална оценка, да се характеризира образно обекта на речта.

Ирония – при този троп към началното значение на думата, словосъчетанието или изречението се влага противоположно – символ, с цел да се даде отрицателна оценка. Предметът на речта се изобразява привидно положително, а всъщност се има предвид негов недостатък. Пресечната точка между привидно положителната оценка и действителната отрицателна е същността на иронията като троп. Вложеният противоположен смисъл се възприема и осъзнава като практическо значение. Ироничното значение не е вътрешно присъщо на езиковите единици, а се реализира в контекста на дума, изречение или текст.

*Патриот е - душа дава
за наука, за свобода;
но не свойта душа, братя,
а душата на народа.*

(“Патриот”, Ботев)

Хипербола – преувеличаване на качества и състояния с определена художествена цел:

*...песента ще се пронесе
по гори и по долища –
горите ще я подемат,
долища ще я повторят...*

(“Хайдутини”, Ботев)

Мейозис – чрез този троп предмет или предназначението му преднамерено се намалява с художествена цел:

*...пред мъничък иконостас
детенце дрипаво се моли...*

(“Зимни вечери”, Смирненски)

Литота - чрез отрицание преднамерено се намалява, опростява признак на предмета, с цел да се отслаби положителната му оценка. Задължителна употреба

на „не” и „няма”.

Не е лошо да си политик. (вместо “хубаво е”)

ФИГУРИ НА РЕЧТА

Фигури на речта - съчетаване на думи или изрази, чрез които се постига определен художествен ефект:

Градация - натрупване на сродни емоции или състояния във възходящ или низходящ ред:

*старци се молят богу горещо,
жените плачат, пицят децата (възходяща)
коли, беси, бие, псува
и глоби народ поробен... (низходяща)*

Оксиморон - Стилна фигура, при която се свързват логически изключващи се противоположности, съвместяване в общ смисъл на думи или изрази с противоположни значения:

*Свещена глупост! Векове цели
разум и съвест с нея се борят ...
(“Борба”, Ботев)*

Антитеза - съпоставяне на две противоположни твърдения, позиции с цел открояване на тази, която има перспектива:

*не ти, що си в небесата,
а ти, що си в мене, боже...
(“Моята молитва”, Ботев)*

Инверсия - размяна на обичайните места на частите в изречението с цел изместване на акцента - например от определяемото към определението:

*та мойта младост, мале, зелена,
съхне и вехне люто язвена...
(“Майце си”, Ботев)*

Гротеска - в ежедневиия език означава нещо странно, причудливо, фантастично, но и грозно или изопачено и за това е често използвана да показва странни и изкривени форми.

ПОДБРАЛ:
*Веселин Димитров Цветков; 11 „А”;
СОУ „ВАСИЛ ЛЕВСКИ” – Севлиево;
учебна 2007/08 год.*